

бібліотека Конгресу США – національна гордість американців”. Підкреслювалося також, що у США бібліотека – важливий інститут демократії: “Демонстрація взаємозв’язку доступності інформації та демократії переконали у тому, що тільки інтелектуальна свобода та свобода слова можуть створити основу для демократичних процесів”; “демократичність, відкритість і доступність інформації – основа нашої професії”.

Українські бібліотекарі зазначали, що «бібліотеки США організовані як досконалі інформаційні системи», це «... краща модель бібліотек. Їх відкритість, доступність, комфортність, інформаційний сервіс, рівень і репертуар послуг робить американські бібліотеки кращими у світі». Висловлювалася думка, що бібліотеки США забезпечують інтелектуальну свободу та працюють на основі дотримання авторських прав. Опитувані переконалися, що в США престижно працювати в бібліотеках і допомагати бібліотекам: «З’явилось відчуття гордості за свою професію».

Коментуючи результати участі у програмах обміну, бібліотекарі, зокрема, підкреслювали, що «досвід американських бібліотек із забезпечення відкритого доступу до інформації, створення та використання електронної інформації став визначальним» для їхніх бібліотек, а «відкриття Інтернет-центру за проектом “Інтернет для читачів публічних бібліотек (LEAP)”

Посольства США в Україні – практична реалізація досвіду, набутого у США». Те саме стосується і центрів “Вікно в Америку”. Так, один із опитуваних відзначив, що «...центр “Вікно в Америку”, який був відкритий у нашій бібліотеці, – модель американської публічної бібліотеки в Україні».

“У нас у бібліотеці активно впроваджуються автоматизація, реструктуризація, стратегічне планування – заради користувача, для якого ми стараємося бути відкритою, демократичною системою, що готова надавати нові, кращі послуги”, – написала одна із директорів бібліотек. А директор університетської бібліотеки підкреслила: “Від впровадження окремих технологічних рішень (відкритий доступ, різні види сервісу, електронні ресурси тощо) ми рухалися до зміни ролі та місця бібліотеки у структурі університету як центру для забезпечення науки та освіти. Крім того, в структурі університету створена публічна – американська – бібліотека як модель у сервісі, колекції, послугах тощо”.

І, мабуть, найвиразніше висловив свої враження та професійні висновки щодо участі у програмі “Міжнародні відвідувачі” один із директорів обласних бібліотек, коли написав в анкеті: “Поїздка змінила моє життя, і я пишаюся тим, що я – бібліотекар”.

ДО ПИТАННЯ СТВОРЕННЯ ЦЕНТРУ КОРПОРАТИВНОЇ КАТАЛОГІЗАЦІЇ: ПІДХОДИ І ПЕРСПЕКТИВИ

ГЛОБАЛЬНИЙ БІБЛІОТЕЧНИЙ ПРОСТІР

У статті представлено погляд Національної парламентської бібліотеки України на перспективу змін, пов’язаних зі створенням Центру корпоративної каталогізації в Україні, розкриваються переваги і проблеми, що можуть виникнути при реалізації цієї ідеї

ПИТАННЯ створення центрів корпоративної каталогізації в Україні давно стоїть на порядку денному. Фахівці обговорюють різні підходи до реалізації цієї ідеї, переваги і проблеми, що можуть виникнути у процесі цієї роботи, а також розглядають використання вже наявних інформаційних ресурсів.

Ця тема активно висвітлюється й на сторінках спеціалізованих вітчизняних і зарубіжних періодичних видань, на наукових конференціях, знаходить своє відображення в законах України, указах Президента України, постановах Кабінету Міністрів, програмах, створених на державному та регіональному рівні. Так, у прийнятому на рівні закону документі «Про Національну програму інформатизації», складовою частиною якого є підрозділ «Електронна бібліотека», ставиться конкретне завдання: створити центри корпоративної каталогізації. У Законі України «Про бібліотеки і бібліотечну справу» (зі змінами станом на грудень 2003 р.) зазначається, що корпоративна взаємодія бібліотек неможлива без корпоративної каталогізації. В Указі Президента України «Про невідкладні заходи щодо розвитку бібліотек України» йдеться про необхідність «вжити заходів щодо

створення національної системи електронного інформаційно-бібліотечного ресурсу». Шляхи вирішення питання щодо корпоративної каталогізації накреслено у постанові Кабінету Міністрів України «Про затвердження Державної програми розвитку культури на період до 2007 року».

Ідея кооперації бібліотек і бібліотечних мереж існує в українській спільноті вже понад 10 років. Але якщо у світі вже набуто певного досвіду в цій діяльності, то ми ще робимо перші кроки.

У загальносистемному плані будь-яка регіональна корпоративна бібліотечна система або мережа являє собою єдиний комплекс організаційних, технологічних, технічних та інформаційних засобів, призначених для створення і використання поєднаних інформаційних ресурсів з метою найбільш повного задоволення соціальних, культурних і наукових потреб користувачів, а також раціонального використання трудових і матеріальних ресурсів.

Саме через упровадження корпоративних проектів у великих інформаційних центрах, якими і є бібліотеки,

Т. Вилегжаніна, Є. Одинець

стають можливими більш широкий обмін інформацією, збільшення потенціалу однієї, окремо взятої інформаційної установи, ефективнішою допомогою користувачеві у пошуку інформації та у використанні віддалених інформаційних джерел.

Сьогодні вже чітко окреслено два напрями і способи щодо реалізації цих проектів, а також визначено пріоритети діяльності.

Умовно це, по-перше, – система корпоративної каталогізації; по-друге, – корпоративні бібліотечні системи і мережі.

Що ж спонукає до створення корпоративних мереж бібліотек і, зокрема, каталогів? Це:

- Потреба суспільства у загальному і повному доступі до наявних інформаційних ресурсів.

- Постійне і швидке зростання обсягів світових інформаційних ресурсів.

- Відсутність у кожній окремій установі можливості задовольнити інформаційні потреби користувачів тільки своїми фондами, базами даних тощо.

- Розвиток інформаційних та телекомунікаційних технологій і, відповідно, підвищення вимог до професійної підготовки персоналу.

- Недостатня можливість бібліотек та інформаційних установ підтримувати тільки власними зусиллями належний фаховий рівень своїх працівників.

Існують чітко визначені загальні принципи і тенденції побудови й розвитку різних регіональних корпоративних бібліотечних об'єднань, що здійснюються за такими напрямками:

- створення логічної мережі, яка об'єднує бібліотеки (недоцільно об'єднувати, наприклад, бібліотеки музичну і сільськогосподарську);

- гармонізація правил взаємодії бібліотек при створенні загальних розподілених ресурсів та їхнє використання;

- застосування відкритих стандартів (правил) при створенні інформаційних ресурсів і організації доступу до них.

Корпоративна каталогізація є невід'ємною складовою корпоративних бібліотечних мереж. Це – добровільне об'єднання бібліотек з метою спільного одноразового наукового оброблення документів та подальшого їхнього відображення в електронному каталозі.

Створення відповідних бібліотечних консорціумів вимагає жорсткої і раціональної організації доступу до інформаційних ресурсів. Сьогодні відсутня взаємодія між інформаційно-бібліотечними установами різних рівнів (національного, регіонального, місцевого) у методах і підходах до створення пошукового образу документа. Переходячи на автоматизований режим роботи, кожна бібліотека методично і послідовно шукає (часто безуспішно) своїх „власних думок щодо впровадження” і повторює помилки тих, хто уже пройшов цей складний шлях. Створення еталона бібліографічного запису повинно здійснюватися в методичному центрі національного рівня, і тільки після цього запис може бути відображений в електронних каталогах регіонального і місцевого рівнів. Саме така технологія роботи використовується в країнах Європи і Америки.

З чого ж розпочати, приступаючи до створення Центру корпоративної каталогізації?

Треба:

- визначити організаційну структуру корпорації;
- розробити критерії відбору документів;

- вирішити питання щодо єдиного формату та уніфікації лінгвістичного забезпечення;

- створити локальні інформаційні мережі, які б підтримували одна одну в процесі обміну бібліографічними записами документів та забезпечували функціонування центральної бази даних;

- забезпечити умови для міжвідомчої взаємодії, визначити права та обов'язки учасників, джерела фінансування тощо.

Впровадження корпоративної каталогізації допоможе розв'язати одвічну проблему одноразового оброблення документів для відображення їх у каталогах установ – учасниць корпорації; значно поліпшить якість каталогізації; зекономить кошти та створить ідеальні умови для віддаленого документного пошуку. Завдяки доступу до єдиної бази даних власні витрати на каталогізацію кожної окремої бібліотеки суттєво знижуються (за даними Німеччини – на 80 відсотків).

Реалізацією вищезазначених завдань і повинен займатися в Україні Центр корпоративної каталогізації, завдяки якому буде:

- створено зведені (центральні) електронні каталоги;
- уніфіковано, стандартизовано каталогізацію та пошук документів;

- забезпечено високу якість бібліографічного запису, завдяки розширенню пошукового образу документа;

- отримано можливість консолідованого вирішення складних каталогізаційних проблем;

- забезпечено оптимальну оперативність каталогізації документів (отримання копії бібліографічних записів утричі зменшує час на обробку);

- у відносно короткий термін здійснено ретроспективну конверсію бібліотечних каталогів.

Корпоративну каталогізацію можна розглядати за трьома рівнями.

До першого рівня відноситься зведений каталог з бібліографічними записами, куди входять бібліографічні описи, індекси класифікації, предметні рубрики і сингли бібліотек-фондоутримувачів.

Другий рівень базується на фінансовій основі, що орієнтує бібліотеки на світові бібліотечні корпорації на зразок OCLC, RLIN тощо.

Третій рівень – це корпорації, що мають у наявності не тільки каталогізаційну та адресно-довідкову інформацію, але й передбачають електронну доставку документів, ретроспективну конверсію та корпоративне комплектування.

Переваги створення системи корпоративної каталогізації полягають у тому, що:

- по-перше, скорочуються витрати на каталогізацію, що в умовах автономних технологій є значними і мають стабільну тенденцію до зростання;

- по-друге, забезпечується інформаційне (у т. ч. за форматом) та лінгвістичне суміщення електронних каталогів і баз даних бібліотек з метою реалізації повноцінного доступу до бібліотечних ресурсів, об'єднаних у межах окремих країн і світової спільноти в цілому;

- по-третє, забезпечується висока якість бібліографічного запису первинних документів.

Однак, крім переваг, існують і проблеми, які обов'язково необхідно вирішити. Так, до корпорації можуть входити бібліотеки з різними можливостями, програмним забезпеченням та обладнанням. У зв'язку з цим виникає необхідність приведення всіх членів корпорації до єдиного рівня, а це тягне за собою фінансові труднощі.

Існує також проблема підготовки кваліфікованих спеціалістів. Не менш важливим є забезпечення надійним Інтернет-зв'язком.

Члени корпорації мають підписати угоду із зазначенням предмета угоди, її учасників, їхніх обов'язків і прав. Угодою передбачено можливість розширення кола членів корпорації, а також умови виходу з неї.

До речі, якщо бібліотека виходить із корпорації, то ресурси, які вона надала раніше в рамках цього об'єднання, залишаються у розпорядженні корпорації.

Декілька слів про досвід Америки з цього питання. Понад 30 років тому у США 54 бібліотеки коледжів та університетів штату Огайо вирішили об'єднатися в єдиний центр з метою створення єдиної бібліотечної комп'ютерної мережі регіону. Сьогодні це – найбільша інформаційна документна система, якою користуються понад 30 тис. бібліотек із 63 країн. Її каталог містить майже 49 млн. бібліографічних записів різних видів документів 370 мовами світу. Кожні 12 сек. до нього додається новий запис. Бібліотеки-учасниці можуть запозичити з цієї бази даних для власних потреб будь-який бібліографічний запис, доповнивши його службовими відомостями.

Особливість консорціумів Америки, членами яких є бібліотеки різних рівнів і форм власності, у тому, що ці установи використовують для доступу дані протоколу Z39.50. Його ключовою можливістю є здатність розсилати запити користувача одночасно по різних каталогах із наступним підсумовуванням результатів. Але тут виникають проблеми як технологічного, так і організаційного характеру. Найскладнішим є те, що бібліотеки – потенційні учасниці корпорації, використовують різне програмне забезпечення, за допомогою якого по-різному здійснюється обробка запиту. Саме це змусило зарубіжних розробників, зокрема бібліотеки США, мінімізувати можливості запиту для каталогів на основі протоколу Z39.50. Ця форма обмежується окремим пошуком за автором, назвою або предметною рубрикою.

У Німеччині перші корпоративні бібліотечні мережі виникли також понад 30 років тому, а сьогодні їх налічується близько десяти. Вони також користуються системою OCLC, CORC-проектom у форматах MARC-21 і PDF.

Якщо взяти до уваги досвід наших російських колег, то ще у 1993 році Міністерство культури Російської Федерації стало ініціатором і координатором діяльності зі створення корпоративної мережі російських бібліотек. Програма ЛІБНЕТ «Створення загальноросійської інформаційно-бібліотечної комп'ютерної мережі», затверджена у 1997 році, визначила мету і завдання мережевої інтеграції бібліотек, пріоритетні напрями і проекти, стратегії у сфері кооперації. Внаслідок цих заходів 2001 року було створено центр ЛІБНЕТ на базі Російської державної і Російської національної бібліотек. Сьогодні учасниками центру є 36 бібліотек різних типів. Проект сприяє впровадженню в практику роботи бібліотек Росії технологій корпоративної каталогізації, результатом якої, зокрема, є створення бази даних «Вся Росія».

Корпоративним проектом створення формату представлення бібліографічних даних в Україні є національний формат УкрМАРК. Цей проект реалізується міжвідомчою робочою групою фахівців Національної бібліотеки України ім. В.І. Вернадського (Національна академія наук України), Національної парламентської бібліотеки України (Міністерство культури і мистецтв

України) та Наукової бібліотеки ім. М. Максимовича Київського національного університету імені Тараса Шевченка (Міністерство освіти і науки України) в рамках договору про інформаційну співпрацю за підтримки Міжнародного фонду „Відродження”.

Передбачається, що до комплексу документів формату УкрМАРК входитимуть:

- формат-основа УкрМАРК, що міститиме опис структури формату, маркера запису, повний перелік полів з індикаторами, підполями та методичними напращуваннями щодо їхнього заповнення та використання для всіх видів і типів документів;

- спеціалізовані формати для авторитетних даних, для класифікаційних даних, предметизації.

- комплекс посібників з використання УкрМАРК для спеціальних видів документів.

Протягом 2001-2003 років здійснено першу редакцію УкрМАРК для бібліографічних записів всіх видів документів, яку було виставлено на веб-сайті НБУВ. Зараз триває робота над другою редакцією.

З метою якісної реалізації проекту створення Центру корпоративної каталогізації в Україні всі учасники мають відповідати вимогам, що висуваються до програмного забезпечення та технології створення електронних каталогів.

Які ж це вимоги?

1. Наявність єдиного комунікаційного формату – УкрМАРК, що повинен стати національним стандартом, якого необхідно дотримуватися при використанні.

2. Чітко визначена кількість обов'язкових полів за форматом.

3. Наявність уніфікованого лінгвістичного забезпечення.

4. Дотримання єдиного протоколу взаємодії Z39.50 при обміні та доступі до баз даних.

5. Авторитетний бібліографічний запис, за який відповідає національний методичний центр корпоративної каталогізації.

Це не означає, що будь-яка регіональна бібліотека, котра є членом корпоративної каталогізації, повинна чекати на те, що бібліографічний запис зробить національний методичний центр. Бібліотека, отримавши книгу, перевіряє наявність бібліографічного запису у корпоративному каталозі. У разі відсутності такого запису вона створює власний початковий бібліографічний запис на наявний документ. А авторитетність цього запису (його правильність, еталон) підтверджує методичний центр національного рівня.

Бібліотеки України використовують програмне забезпечення різного рівня і потужності, виробниками якого є Україна, Росія та інші країни. Системи ІРБІС (Росія) в Україні використовують 35 бібліотек; ЛІБЕР (Франція) – 17; АЛЕФ (Ізраїль) – 3; УФД/Бібліотека (Україна) – 62; ЮНІЛІБ (Україна) – 42 бібліотеки.

Більш детально ознайомитися з характеристикою цих програмних продуктів можна на сторінках журналу «Бібліотечний форум України», 2003 р, № 2.

Може статися так, що бібліотеки, які бажають стати учасниками корпоративної каталогізації, використовують програмне забезпечення, яке не має необхідних модулів для взаємодії за єдиними стандартами та протоколами. У цьому випадку вони повинні звернутися до розробників програмного забезпечення з проханням привести існуючий програмний продукт у відповідність зі

стандартами, прийнятими у корпоративній каталогізації. Звичайно, це не безкоштовно.

Хочемо застерегти, що члени корпорації обов'язково, відповідно до чинного законодавства, мають користуватися тільки ліцензійними продуктами, оскільки санкції, що можуть застосовуватися до користувачів „піратського” програмного забезпечення, унеможливають їхнє членство у корпорації.

Стосовно лінгвістичного забезпечення, то першим кроком щодо уніфікації пошукового образу документа є Інформаційно-пошуковий тезаурус, створений фахівцями НПБ України. До речі, це видання експонувалося на стенді «Книги України» спеціалізованого книжкового ярмарку у Франкфурті (Німеччина), що відбувся у жовтні 2004 року.

Таким чином, сьогодні можна стверджувати, що дві необхідні складові корпоративної каталогізації в Україні існують. На черзі – розв'язання важливих організаційних та фінансових питань. Всі повинні розуміти, що тільки на ентузіазмі Центр корпоративної каталогізації створити неможливо.

При Міністерстві культури і мистецтв України існує науково-технічна рада Програми інформатизації галузі культури і мистецтва, склад якої визначено наказом № 564 від 25 серпня 2004 р. Затверджено концепцію Національної системи електронного інформаційно-бібліотечного ресурсу. *Зокрема, цей документ містить положення щодо розподіленої кооперативної каталогізації, де передбачено:*

- зручні інструменти кооперативної роботи зі зведеним каталогом;
- єдиний стандарт на зміст і процедури ведення записів зведеного каталогу;
- можливість ведення записів каталогу з підтримкою Unicode; можливість ведення записів каталогу кількома мовами;
- можливість додавання додаткових полів даних до стандартного запису в каталозі;
- гнучка система керування правами доступу;
- можливість надання бібліографічних записів у комунікативному форматі на платній основі.

Остання позиція в Україні сприймається неоднозначно. Але за кордоном ця діяльність здійснюється саме на платній основі.

У концепції також окреслено функції корпорації:

- формування структури каталогу і системних довідників;
  - ведення облікових записів користувачів зведеного каталогу;
  - розподілена робота з каталогом;
  - створення і керування записами каталогу;
  - гнучка система пошуку у каталозі;
  - архівування і відновлення системи у випадку збоїв.
- Визначено у концепції і комплект типового програмного забезпечення бібліотечної установи, що передбачає:
- автоматизацію операційної діяльності (тобто технологія роботи повинна бути цілком гармонізована);
  - засоби віддаленої роботи зі зведеним каталогом (обов'язковими є наявність Інтернету або локального мережевого зв'язку між членами корпорації);
  - засоби інтеграції в бібліотечну мережу;
  - єдині протоколи взаємодії (протокол Z39.50);
  - засоби роботи з єдиною, розподіленою системою безпеки.

Ще раз необхідно наголосити, що для створення Центру корпоративної каталогізації потрібні належне матеріально-технічне забезпечення бібліотек, а головне – висококваліфікований персонал – не тільки з бібліотечним фахом, але й інженери, програмісти, мережеві адміністратори та ін., а також відповідне фінансове забезпечення. Питання щодо введення всіх цих посад у штатний розпис бібліотек має вирішуватися Міністерством культури і мистецтв України.

У цій статті ми не мали на меті детально і педантично описати модель Центру, а тільки торкнулися основних позицій і представили погляд Національної парламентської бібліотеки України на перспективу змін.

Вважаємо, що створення єдиного бібліотечно-інформаційного простору на терені України – є однією з передумов сталого розвитку і позитивних перетворень у регіональних бібліотеках.

ПЕРЛИНКИ ЗВІДУСІЛЬ • ПЕРЛИНКИ ЗВІДУСІЛЬ

«GOOGLE» СТАНЕ НАЙБІЛЬШОЮ ІНТЕРНЕТ-БІБЛІОТЕКОЮ

Як повідомляє Associated Press, нещодавно компанія Google оголосила про запуск нового проекту зі сканування книг у п'ятьох найбільших бібліотеках Америки і наступному опублікуванні цих матеріалів в Інтернеті.

Скановані матеріали будуть розміщені на сайті компанії і проіндексовані пошуковою машиною Google. Про участь у проекті заявили Публічна бібліотека Нью-Йорка (New York Public Library) і бібліоте-

ки університетів Гарварда, Стенфорда, Мічигану й Оксфорда.

Бібліотека університету Мічигану на рахунок 7 млн. книг. Google планує здійснити їхнє сканування протягом шести років. Кількість книг у бібліотеці університету Гарварда перевищує 15 млн.

У той час, як університети Мічигану і Стенфорда погодилися надати корпорації повний доступ до усіх своїх книг, Гарвард дозволить сканувати для початку лише 40 тис. томів, щоб за результатами проведеної роботи прийняти рішення стосовно її подальшої доцільності. Публічна бібліотека Нью-Йорка в даний час погодилася

надати компанії доступ лише до незахищених авторським правом видань, а бібліотека Оксфордського університету – до книг, що були опубліковані до 1901 року.

Нова ініціатива значно зміцнить позиції компанії в конкурентній боротьбі, вважають представники Google. За останній місяць це вже другий “академічний” проект корпорації – так, у середині листопада було оголошено про запуск нового сервісу Google Scholar (<http://scholar.google.com>), призначеного для пошуку по офіційних наукових джерелах, для обліку яких працює спеціальна база.

Lenta.ru